

# המשורר שכתב את "בריונים" – הימנון לגבורה העברית



שירתו של יעקב כהן השפיעה על דור המייסדים של בית"ר, על "השומר", "ברית הבריונים" ו"ברית חשמונאים", האצ"ל ולח"

## גרשון סתיו

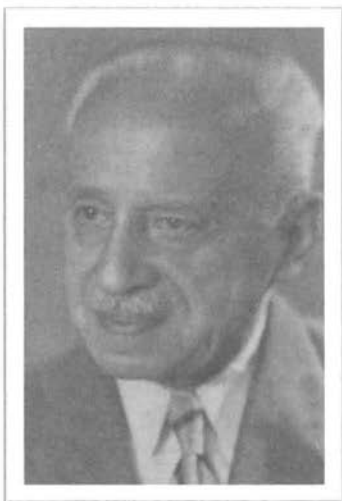
שירים רבים "אימצה" בית"ר מתוך רפרטואר השירה הגדול, העשיר, של המשורר יעקב כהן (1881-1960). תוכן השירים והמסר הציוני-הלאומי שנבע מהם, תאמו את חזונה של בית"ר, וחבריה שרו אותם בנושאי תפילה. בית"ר ראתה בו כאיש המחנה שלה, ששירתו הלאומית הרטיטה לבבות הנוער החלוצי, הציוני של שנות העלייה השנייה. בכינוסים שונים שאירגנה התנועה ובחגיגות, שרו וקראו רבים משיריו. יעקב כהן שהיה נשיא הצה"ר בפולין, עמד בקשרים הדוקים עם ראשי התנועה וגילה עניין מיוחד בפעילות הנוער לו הקדיש רבים משיריו. הוא ידע שעתידו של העם תלוי בטיפוח רוח החלוציות וההקרבה בקרב הדור הצעיר ושירתו המרגשת נתנה ביטוי עז לכך.

נציין כאן אחדים מן השירים שהתחבבו במיוחד בתנועת הנוער בית"ר וזכו לככב בשירונים שהפיצה בארץ ובתפוצות:

1. "בריונים" – המוכר לרבים כשיר "קמנו שבנו";
2. "לטשה, לטשה, צרי שלי";
3. "שיר הצבאות";
4. "לא נזוז...";
5. "אנו שרים ועולים";

ביום כ"ג באדר א' תרצ"ב (1 במרס 1932), בעיר קובנה שבליטא, ראה אור עלון הנושא את השם "הבית"רי". את העלון (בשפה העברית) הפיקו חברים בנציבות בית"ר בליטא והוא הודפס על סטנסיל, עובדה המציינת את דלות האמצעים שעמדו לרשות הבית"רים בסניף. אך צורת העלון איננה חשובה, מה שחשוב היה תוכנם של המאמרים שהודפסו בו. בין יתר המאמרים שפורסמו בעלון, משך את העין מאמרו של הבית"רי שלמה גפן שהתייחס למשורר יעקב כהן, במלאת יובל

גרשון סתיו הוא חוקר שירת ז'בוטינסקי, הזמר הבית"רי והמחתרות.



יעקב כהן ז"ל

שנים להולדתו. המאמר המופיע בעמוד 6, הוא קצר אך בולטת בו במיוחד ההערצה שחשו הבית"רים למשורר ונותן הסבר מדוע שירתו התחבבה עליהם. כשמונה שנים קודם להדפסת העלון בקובנה, נוסדה בית"ר, ביום י"ט בטבת תרפ"ד (27 בדצמבר 1923), בריגה שבלטביה. בשנים הראשונות לייסודה, מעטים מאוד היו כותבי השירה בבית"ר והיה זה אך טבעי ששירתו של יעקב כהן תחלחל אל ליבותיהם של הבית"רים. כך כותב שלמה גפן במאמרו הנ"ל:

"...לא כהרי שירי הטבע או האהבה שלו כהרי שיריו הלאומיים... והוא שר את שיר הבריונים, אשר הוא המנון לגבורה העברית, וכאילו מרמז לדור הצעיר: למדו מהם. יעקב כהן אוהב האידיליה, חובב הסטטיקה, מתגלה כאן כמורד ונלחם בסטטיקה ולכן גם נלחם בגלותיות שהיא סטטיקה בת אלפיים שנה,

אשר השלימה עם עלבונות, רדיפות וחוסר מולדת. הוא שונא תכלית השנאה את הגלות ובשירו 'בת-הגלות' (התפרסם ב'זגירז', טבת תרס"ד) מתגלה כל לעגו ומריו: 'תכלית-שנאה אשנא אנקת עבדי עולם; / לא רחמים-צחוק-לאיד בי תעיר תחנת-קולם' / 'הגלות לא רק עונש, כי גם עוון פלילי!' ואם הוא חושב את הגלות למשפט מוות לאומה, הרי הוא מחבב את הקנאים ואינו נרתע לאחור מפני הדם השפוך, כי גם הדם השפוך הזה מדשן את הקרקע הלאומי... יעקב כהן מזהיר אותנו מפשרנות, כי מדה זו בלתי מוסרית לעם הנלחם על קיומו, ואם אי אפשר לשלום להיגאל, מותר גם באש ובדם לבנות. הנוער הלאומי בליטא ההולך בדרכיו והמתכוון למלחמת-מצווה זו שהכריז, מברך אותו לרגל יובלו החמישים, שחגג לפני זמן-מה ומאחל לו לשיר את שיר ציון במדינה העברית החופשית."

משאלתו של שלמה גפן התגשמה. יעקב כהן אכן זכה לכתוב את שירתו במדינה העברית המשוחררת, אשר מצאה לנכון להעניק לו פעמיים את "פרס ישראל" לספרות יפה, ביום עצמאותה, בשנת תשי"ג (1953) ובשנת תשי"ח (1958).

### "בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום"

יעקב כהן נולד ב-26 ביוני 1881 בעיירה סלוצק, שבקיסרות הרוסית, בלארוס, ונפטר בתל אביב ב-20 בנובמבר 1960. יצירתו הספרותית עשירה ומגוונת. הוא כתב שירה ומחזות. כסופר וכבלשן עברי כתב ספרים אשר זיכו אותו בפרסים. הוא אף עסק בתרגום מחזות מגרמנית (של יוהאן וולפגנג פון גתה) וכן בתרגום מבחר משיריו של היינריך היינה. את שירו הראשון פירסם בהיותו בן 19 באלמנך הספרותי "ספר השנה", אשר ראה אור בווארשה, אותו ערך נחום סוקולוב.

הפרעות נגד היהודים שהתחוללו בשנת 1903, בעיר קייסינוב, השפיעו עליו והוא בן 22 שנה. באותה השנה למד באוניברסיטת ברן שבשווייץ. עובדה זאת באה לידי ביטוי בקובץ השירים שפירסם ובמיוחד בשירו הידוע "בריונים" אשר פזמונו "בדם ואש יהודה נפלה בדם ואש יהודה תקום", היה לסיסמת ארגון "השומר", שהוקם בארץ על-ידי אנשי העלייה השנייה, לאחר מכן על-ידי "ברית הבריונים" בשנות השלושים המוקדמות.

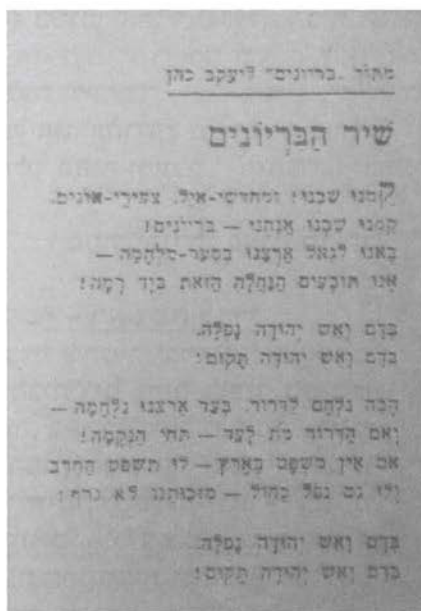
להלן הנוסח המלא של השיר כפי שמופיע בספר: "שירי יעקב כהן", עם הערותיו של המשורר אשר "גאל אותם ממצוקתם הצלילית", כדבריו, והתאימם להברה הספרדית, הנהוגה בארץ, או כפי שהוא מדגיש "הארצישראלית". הספר ראה אור בהוצאת הוועד להוצאת כתבי יעקב כהן, בנשיאותו של מ.מ. אוסישקין (מבין חברי הוועד: ד"ר ח. בוגרשוב, י. גרינבאום, פרופ' י. קלוזנר, שאול טשרניחובסקי, משה שלוש ואחרים), תל-אביב, תרצ"ח, 1938. קטע השיר שלהלן, המוכר כשיר "בריונים" או "קמנו שבנו", לקוח מתוך השיר: "בריונים", המופיע בספר הנ"ל בעמוד רצב. השיר נכתב בעיר ברן, סוף אלול תרס"ג (1903):

קָמְנוּ שָׁבָנוּ! וּמִחַדְשֵׁי-רוּחַ, צְעִירֵי-אוֹנִים.  
 קָמְנוּ שָׁבָנוּ אֲנַחְנוּ, הַבְּרִיוֹנִים!  
 לְגָאֵל קְאָנוּ אֲרָצְנוּ הַעֲשׂוּקָה –  
 תּוֹבְעִים אָנוּ זְכוּתְנוּ קִידָה חֲזָקָה!  
 בְּדָם וְאֵשׁ נִפְלָה יְהוּדָה  
 וּבְדָם וְאֵשׁ יְהוּדָה תִּקְוִים!

מִלְחָמָה! מִלְחָמָה לְאֲרָצְנוּ, לְדָרוֹר מִלְחָמָה –  
 וְאִם הַדָּרוֹר מֵת לְעַד – תַּחֲיֵי הַנְּקָמָה!  
 אִם מִשְׁפָּט אֵין בְּאֶרֶץ – לוֹ הַחֲרָב תִּשְׁפֹּט!  
 יִשְׁקָטוּ הָרֵי-גֵעַשׁ – לֹא אֲנַחְנוּ נִשְׁקָט.  
 בְּדָם וְאֵשׁ נִפְלָה יְהוּדָה  
 וּבְדָם וְאֵשׁ יְהוּדָה תִּקְוִים!

להלן גרסת השיר "בריונים", כפי שהודפסה בקובץ שירי בית"ר בהוצאת המחלקה לתרבות ולתעמולה על-ידי מרכז הצ"ח לגרמניה, אזור אמריקאי, מינכן תש"ו 1946:

לכל הדעות, זהו שיר ציוני אקטיביסטי, חורג משירי ציון שנכתבו באותה התקופה. בית"ר הוקמה כעשרים שנה לאחר כתיבת השיר. זאב ז'בוטינסקי, יוצר הגדודים העבריים, כותב בשבתו כאסיר, בכלא עכו: "לנו, לנו יהיה לנו כתר



החרמון" (שיר אסירי עכו, תר"ף – 1920). אחרי הקמתה של בית"ר בשנת 1923, בהתגבש המסד האידיאולוגי שלה, כותב ז'בוטינסקי, אביה הרוחני, בשנת תרפ"ט, את "שיר תל-חי" ואת "שמאל הירדן":

נזדין-נא לב וזרוע  
ונקום, אחי,  
ללחום, לכבוש, לנטוע  
ולבנות תל-חי!

(מתוך "שיר תל-חי", ירושלים, תרפ"ט)

אם ארצי דללה וקטונה  
היא שלי מראשה עד קיצה.  
משתרעת מים ישימונה  
וירדן, הירדן באמצע.

שתי גדות לירדן –  
זו שלנו זו גם כן.

(מתוך "שמאל הירדן", פאריס תרפ"ט)

הזיקה לארץ-ישראל והתביעה הנמרצת למימוש זכויותינו כבעליה של הארץ, הן המסד האידיאולוגי, שעליו קמה בית"ר, ממנו נגזרו מכלול הערכים והציוויים שהנחו את צעירי התנועה, אותם ביטא ז'בוטינסקי בתמצית פיוטית מופלאה,

ב"הנדר" שכתב בפאריז בשנת תרצ"ד (1934). הבית הראשון בשיר זה, מוקדש ל"ציון":

ציון: אני בונה ממלכת זרע עבר,  
ביתר לישראל השר והרוזן,  
אשר ידו תמלוך מהנה ומעבר  
ללהב הירדן.

( מתוך "הנדר", פאריז תרצ"ד )

### "ברית ציונים מהפכנים" – ראשונה למרי

על כן, אין פלא בעובדה שהשיר "בריונים" מצא את דרכו לליבותיהם של הבית"רים והיה לאחד השירים המושרים ביותר בתנועה, בארץ-ישראל ובקנניה ברחבי העולם. השיר היה להמנון המחתרת האנטי בריטית הראשונה, "ברית הבריונים", שפעלה בארץ בשנים 1930–1933. "ברית הבריונים", או "ב.צ.מ. – ברית ציונים מהפכנים", הייתה תנועת ההתנגדות הראשונה לשלטון העוין לציונות, לשלטון הבריטי בארץ-ישראל ולא הסתפקה במחאה שקטה. ברוחם היו חבריה מהפכנים אך נשק לא היה בידם. תוכנו של השיר "בריונים" תאם את האידיאולוגיה של חבריה והם שרו אותו מתוך אמונה עמוקה. את "ברית הבריונים" הקים הבית"רי,



אב"א אחימאיר, 1932

הסופר והפובליציסט, ד"ר אב"א אחימאיר (1897 – 1962) וחבריה, ביניהם המשורר אורי צבי גרינברג והסופר ד"ר יהושע ה' יבין, ערכו את ההפגנות האנטי-בריטיות הראשונות בארץ. הראשונה שבהן הייתה נגד סגן שר המושבות הבריטי דרומנד שילס, בצאתו ממלון "פלטין" בתל אביב, באוקטובר 1930. אחימאיר וחבריו, רובם תלמידי סמינרים בירושלים ובתל אביב, בית"רים ונוער לאומי, שילמו על מרידתם באופן אישי, במאסרים ובאלימות שהופעלה נגדם. למעשה, "ברית הבריונים" הציתה את ניצוץ המרד הגדול שחוללו האצ"ל ולח"י, שקמו בעקבותיה. "היישוב המאורגן" לא אהב אותם. הבריטים קבעו שהם קושרים והכריזו על הארגון כבלתי חוקי. אחימאיר ואחדים מחבריו הועמדו למשפט ונדונו לתקופות מאסר ארוכות.

אחימאיר נולד לפני 120 שנה בדיוק, ביום ז' בחשוון תרנ"ח (2 בנובמבר 1897). שמו המקורי: אבא שאול גייסינוביץ' (הייסינוביץ'). הוא היה הרוח החיה מאחורי פעילותם האינטנסיבית של חברי "הברית". ז'בוטינסקי עצמו הרעיף עליו שבחים וציין בגאווה את פעילותו נגד השלטונות הבריטיים. הוא אף כינה אותו במאמר שכתב ("על האוואנטוריזם") בוורשה בפברואר 1932: "אב"א אחימאיר, מורנו

ורבנו!". אחימאיר האקטיביסט, שהיה צעיר מיעקב כהן בשש־עשרה שנים, העריץ את המשורר, את שירתו ואת מפעלו הספרותי. מעניינת במיוחד התייחסותו של יעקב כהן, לשירו, "בריונים", בשנת 1957, לאותו השיר שכתב בשנת 1903, כפי שהיא באה לידי ביטוי בחליפת המכתבים בינו לבין אחימאיר. בשל חשיבותה אנו מביאים אותה כאן ככתבה וכלשונה:

תל-אביב, כ' באייר תשי"ז 21.5.57

לכבוד מר אב"א אחימאיר,  
רמת-גן.

חבר נכבד,

ברשימתך "קומסומולצים" בגליון יום ו' האחרון של "חרות" כותב אתה, ש"זה עשרות שנים" אני "מלא חרדה" על היותי בעל שיר ה"בריונים". מאחר שכבר פעם ראיתי מעין רמז כזה באחד ממאמריך ואתה חוזר עליו, אפשר לא פעם ראשונה ולא רק בכתב, רוצה אני לשאלך סוף סוף: מהיכן לך זה?

בכבוד רב,  
יעקב כהן

### תשובת אחימאיר

אני שמח, שהערתי הבלתי-מבוססת הצליחה "לדגדג" את המשורר הנמרץ ולגרום שיכחיש שחור על גבי לבן את הדעה, כאילו הוא, יעקב כהן, מתחרט על היותו משורר "שיר הבריונים". כיצד באתי לכלל דעה על יעקב כהן, ששירו הבריוני הוא למורת-רוח לו? כידוע, ראתה "ברית הבריונים" בשיר זה את הימנונה. נרמז לנו, שהמשורר אינו מאושר בשל כך. הדבר היה כאשר יעקב כהן "זרק געל", בשעת חולשה, בזאב ז'בוטינסקי. "זריקה" זו גרמה לנו, למעריצי יעקב כהן, צער רב. מכתבו של המשורר שימח אותי, על כן, שמחה רבה.

בשבילי יעקב כהן אינו סתם משורר עברי, ולו גם משורר גדול. בשבילי יעקב כהן אינו רק המשורר שקרע חלונות לרווחה בשירה העברית, שהראה לנו את יופיה של שוויץ בלבוש עברי... בשבילי

יעקב כהן הוא יותר מזה. בגיל שבע היה מורי משורר עברי צעיר, דוד שמעוני ז"ל. הוא סיפר לילד-התלמיד, שלא כל המקדש נחרב, אלא נשאר כותל אחד, ועל הכותל הזה שר משורר עברי. שמעוני הקריא באוזני את השיר — ואני שיננתי את השיר בעל פה. הדבר היה בשנת תרס"ה. בניסן תרע"ג נערך טיול הגימנסאים של "הרצליה" לירושלים. אז ראיתי לראשונה את הכותל. בדרכי אליו פיזמתי: "על ההר הרם עומד כותל ישן". השיר זכור לי עד היום הזה, כשאני כבר בגיל של זיקנה. הרושם מאז אינו נמחק.

כשיעקב כהן ביקר לראשונה בארץ, ישבתי בסוהר בגלל עניינים-ביריוניים. ידיד סיפר לי, שיעקב כהן ביקר בכותל. הירהרתי על כך בדומית תא הסוהר המאנדאטורי. תחת רושם שיר הכותל הייתי בין המארגנים של תקיעת הבית"רים בשופר במוצאי יום הכיפורים. כשבחרתי את דרכי בציון, את דרך הקוצים של "ברית הביריונים", בחרתי ב"שיר הביריונים" כבהימנון לה.

הינך נוכח, משוררי הנערץ, שבשבילי אינך סתם משורר עברי. אז ראיתי לראשונה את הכותל. בדרכי אליו פיזמתי: "על ההר הרם עומד כותל ישן". השיר זכור לי עד היום הזה, כשאני כבר בגיל של זיקנה. הרושם מאז אינו נמחק.

כשיעקב כהן ביקר לראשונה בארץ, ישבתי בסוהר בגלל עניינים-ביריוניים. ידיד סיפר לי, שיעקב כהן ביקר בכותל. הירהרתי על כך בדומית תא הסוהר המאנדאטורי. תחת רושם שיר הכותל הייתי בין המארגנים של תקיעת הבית"רים בשופר במוצאי יום הכיפורים. כשבחרתי את דרכי בציון, את דרך הקוצים של "ברית הביריונים", בחרתי ב"שיר הביריונים" כבהימנון לה.

הינך נוכח, משוררי הנערץ, שבשבילי אינך סתם משורר עברי. משורר הביריונים יקר לי כמשורר "ברוך ממגנצה"... אבל יעקב כהן יקר לי, ולרבים כמותי, לא רק כמשורר. הוא יקר לנו כציוני מדיני וכקנאי לעברית. קראתי באידיש זכרונות של ד"ר מוקדוני על תקופת "הישיבה" של ברן: צעירים וצעירות מתחום המושב המזרח אירופי הצטופפו בבירת שווייץ, שקלו וטרו בבעיות האנושות, מעמד הפרו-לטריזן וכי. "וכרמי שלי לא נטרתי". מהם "בונדאים", מהם "איסקרה" (בולשביקים), ומהם אנרכיסטים, "נארודניקים". הצד השווה בהם — שכולם מתבוללים, דוברי רוסית או מתבוללים למחצה, דוגלים באידיש. הם התייחסו בזילזול לציונות, הנושאת עיניה ל"ארץ הפגרה" ורוצה

להחיות את ה"לטינית" של היהודים — כלומר, העברית. יעקב כהן היה אז סטודנט בברן, מן היחידים שדגל בציונות מדינית, והיה קנאי לעברית. ד"ר מוקדוני, בעל הזכרונות, לא יכול היה לסלוח לו קנאות לעברית זו. אבל, לדידי, קנאות זו אות כבוד היא לו. לקנאות זו נשאר יעקב כהן נאמן עד היום הזה. יעקב כהן וטשרניחובסקי הם, אולי, המשוררים העבריים היחידים בדורם, שכתבו אך ורק עברית. דבר שאין להגיד זאת על משוררים נערצים כה. נ. ביאליק וא. צ. גרינברג... תסלח לי, משוררי הנערץ, משורר הכותל והבריונים, על הגימה האישית שהכנסתי בתשובתי אליך.

ברגשי הכרת־תודה עמוקים ביותר.

חרות, 31.5.1957

חליפת מכתבים מרתקת זו (המתפרסמת בקובץ "הננו סיקריקים"), מעידה על הזדהותו המוחלטת של כהן עם מה שכתב, חמישים וארבע שנים קודם לפרסומם. לא פחות מכך, בדרך כתיבתו המיוחדת ובחדות לשונו נחשפת בפנינו, בתשובתו, ההערצה שחש אחימאיר למשורר המיוחד הזה, בעיקר בשל תעוזתו לכתוב את שירת הבריונים בניגוד לרוח התקופה והסביבה "היהודית" – אקדמאית" בה חי. אגב, עניין "זריקת הנעל", אליו מתייחס אחימאיר, מכוון להחלטתו של יעקב כהן להצטרף ל"מפלגת המדינה העברית" של מאיר גרוסמן, כסיעה בהסתדרות הציונית, בניגוד לעמדתו של ז'בוטינסקי שהחליט על פרישה ממנה. בלשון "צברית" עכשווית, אפשר לציין שהמשורר כהן "הרים לאחימאיר את ה'כדור' להנחתה". ואחימאיר, בדרכו, "מנחית" ולא מרפה... כל משפט במכתב התשובה לכהן, נבחר בקפידה האופיינית לאחימאיר, הוא בעל משמעות המובנת לשניהם. במכתבו מגלה אחימאיר בקיאות רבה בשירתו של המשורר והמשפט: "הראה לנו את יופייה של שוויץ בלבוש עברי", מכוון לאסופת שירים שכתב כהן (בשנים תרס"ט – תר"ע), אותם כינס תחת הכותרת "הלווציה" (כינוי לשוויץ – ג.ס.), בהם הוא מתאר בעט־אומן ובביטויי פיוט נפלאים את נופיה המדהימים של שוויץ, על הרריה המושלגים ונהרותיה הקוצפים, כפלאי בראשית ("על המים", "מעל לעננים", "בנות־שחף", "אגם התכלת" ועוד). את השיר "הכותל המערבי", שכתב כהן, למד אחימאיר עוד בהיותו בגיל שבע וידע אותו בע"פ, כמו רבים משיריו האחרים (השיר במלואו, בעמוד קנא, בספר "כתבי יעקב כהן", כרך א' – שירים, הוצאת דביר, תל־אביב, 1960).

### תקופת "בלי חרות ומק"י"

חליפת המכתבים הנ"ל התפרסמה בעיתון "חרות" ביום 31 במאי 1957. זו



תקופה בה הסיסמה "בלי חרות ומק"י", הייתה שגורה בפי אנשי מפא"י והשמאל, כמדיניות, שבוצעה הלכה למעשה. אלה אותם ימים בהם השם "בגין" לא עלה על שפתיו של ראש ממשלת ישראל דוד בן-גוריון והוא היה מכנה אותו: "האיש היושב לימינו של בדר"... אווירת אותם הימים מבהירה את הדקויות ואת המשתמע בין השורות, במכתב התשובה של אחימאיר. כל המבקש להבין מדוע שירתו של יעקב כהן חדרה לליבותיהם של הבית"רים, מוזמן לעיין שוב, בתשובתו הרהוטה של אחימאיר לכהן.

השימוש במילה "בריונים" היה במשמעות של לוחמים, לוחמי חירות, מגני הבירה ולא במשמעות השלילית שדבקה במילה ובחברי ה"ברית". השם "ברית הבריונים", נקבע על פי הצעתו של המשורר אורי צבי גרינברג (אצ"ג), שהיה מידידו הקרובים של אחימאיר. כהן מעיד בדברי הסבר בנספח לספר "שירי יעקב כהן" (עמ' תקמז), שרעיון הבריונים עלה במוחו בבזיליה (באזל), בימי הקונגרס השישי, "קונגרס של אוגנדה" והביע זאת בשיר "צללים" שכתב בראשית אלול תרס"ג.

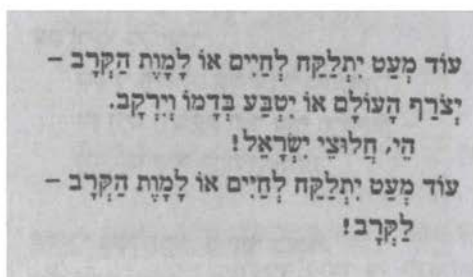
המעין בשירתו הלאומית של כהן איננו יכול להתעלם מן הלהט המתפרץ, שהיה עצור בתוכו, כפי שזה בא לידי ביטוי בחרוזי שירתו, בקריאתו: "למרד! לניצחון!". באסופת השירים תחת הכותרת "משירי החלוצים" ("כתבי יעקב כהן", כרך א עמ' קכד, הוצאת דביר 1960), בשיר "שיר האש" הוא כותב:

אש! אש!  
לבנן ולדרור,  
כי יכון מבצר-עו, מקדש-מלך לעם,  
לא ימוט לעולם!

ובשיר אחר באותה אסופה ב"שיר המרד" (שם, עמ' קכה) הוא כותב:

ולנו ארצנו היא עד העולם,  
לא ותרנו עליה ולא נותר!  
ולא יהי עם ישראל עוד הפקר  
ואדמת ישראל לא תהי עוד לבו.  
למרד! לניצחון! כי אל צדק עמנו, אל עז.

בשיר "לקרב" הוא קורא מפורשות לצאת לקרב למען תקומת העם הארץ מולדתו. זה קרב גורלי שהוא לחיים או למוות (שם, עמ' ככו) :



השירים הנ"ל לא נכללו במהדורת "אוסישקין" משנת תרצ"ח, 1938 והם מופיעים במהדורת דביר, 1960. מסקרן לדעת מדוע לא מצאו לנכון העורכים של מהדורת אוסישקין לכלול את השירים הנ"ל ובהם "שיר הצבאות". שירת הבריונים של כהן הלהיבה צעירים רבים וחישלה את רוחם למאבק הדמים, לחירות העם ולתקומתו בארצו. שירה זו ליוותה את אחימאיר וחבריו ב"ברית הבריונים", הושרה בדבקות והביאה להצתת אש המרד. זו כוחה של שירה.

לשיר "בריונים" שני לחנים אשר מקורם לא ידוע. ניתן להאזין לשיר באתר זמרשת (שם נרשמה הגרסה הראשונה כ"לחן לא ידוע 1'). השיר זכה לביצועים רבים בגרסה זו. באתר ניתן להאזין לביצועו של שמשון בר-נוי, בקולו המופלא והנוסטלגי בעיבודו של רומן מסינג וכן לביצועה של חבורת הזמר "הבנימינים" בעיבודו של צביקה כספי. קיים גם ביצוע של להקת "רון-דור", אשר חבריה היו בוגרי בית"ר והמחתרות. דווקא הגרסה השנייה של הלחן הייתה מקובלת יותר במער"זי בית"ר ברחבי הארץ, אחרי קום המדינה. אולי בשל קצבו המיוחד. ניתן להאזין לגרסה זו באתר זמרשת (שיר הבריונים – 'לחן לא ידוע 2'), בביצועה של שולה אברמסקי.

### בעקבות פרעות קישינוב

פרעות קישינוב, אשר התרחשו באפריל 1903, זרעו תחושות של פחד ואימה בקרב הקהילה היהודית. 49 יהודים נשחטו, מאות פצועים דיממו בחוצות העיר ומעל ל-700 בתי מגורים ועסקים של יהודים נבזזו ונהרסו. האירועים השפיעו על המשורר חיים נחמן ביאליק אשר כתב בעקבות הפוגרום את הפואמה "בעיר ההרגה" ואת שירו הידוע "על השחיטה". הפואמה "בעיר ההרגה" פורסמה תחילה תחת השם "משא נמירוב" אותה תרגם ז'בוטינסקי לרוסית וכך הגיעה לתודעת יהודים רבים שאינם קוראים עברית. אירועים אלו השפיעו גם על המשורר הצעיר

יעקב כהן שהיה בתקופת הפרעות סטודנט בברן שבשווייץ ופירסם שיר נוסף מפרי עטו: "לטשה, לטשה, צרי שלי". גם שיר זה, נלקח מתוך הספר "שירי יעקב כהן":

### לְטֶשָה, צְרִי...

מֵר הוּא הַמְנוֹת, אָךְ לֹא מֵר  
 קְנַפֵּל חֶלֶל צֵל מְלֵי-צֵר;  
 קֵר הוּא, אֵילָם לֹא קֵר לְמוֹת  
 שְׁטוּף-דָּם שׁוֹנְאִים, דָּם חָם!  
 אֲשֶׁרִי הָאִישׁ, לֹא מֵת לְשׁוֹא,  
 הַשְּׂקִיר חֲרָבוֹ צֵל שְׂדֵה-הַקָּרָב  
 דָּם!

לְטֶשָה, לְטֶשָה, צְרִי שְׁלִי,  
 לְטֶשָה חִישׁ אֵת הַחֶרֶב לִי!  
 כִּלְ-עוֹד הַחֶרֶב בְּיָדִי –  
 דְרוֹר לִי, דְרוֹר לְעָם!  
 לְטֶשָה, צְרִי, חִישׁ! אֵל כִּלְ-צַד  
 שְׁטָפוּ, הַנְּצִים! קוֹל אֵל כִּי-רַד:  
 דָּם!

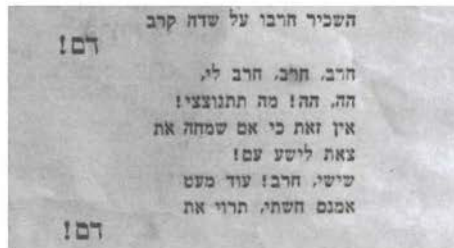
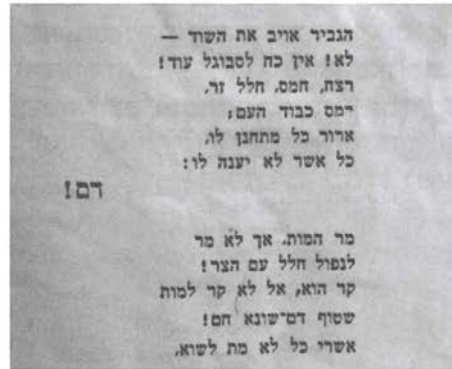
הוּ חֶרֶב, חֶרֶב, חֶרֶב, חֶרֶב לִי,  
 מֵהַתְּקַרְנִי, מֵהַתְּצַהֲלִי!  
 אֵין זֹאת כִּי אִם שְׂמִתָּה הַנֶּדֶךְ  
 לְצִאת לְיֵשַׁע עָם.  
 צְאִי, חֲרָבִי, שְׂאֵי הַפְּדוֹת!  
 וְאִם אָמוֹת, לְדְרוֹר אָמוֹת –  
 דָּם!

הַגְּבִיר אֵיבָב, הַכְּבִיר הַשֵּׁד –  
 הוּ לֹא! לְקַבֵּל אֵין כַּח עוֹד!  
 חָמֵס, רְצֵחַ, חֶלֶל הַזֶּר,  
 רָמֵס כְּבוֹד הָעָם.  
 אָרוֹר הָאִישׁ, יִתְחַנֵּן-לָו,  
 כִּלְ-מִי אֲשֶׁר לֹא יַעֲנֶה-לָו:  
 דָּם!

ברן, אייר תרס"ג.

הנה שיר נוסף שכתב כהן, חריג בתקופתו. המשורר קורא לפעילות אקטיבית כנגד הפורעים אשר רמסו את כבוד העם. יש לקום וללחום. יש ללטש ולצחצח חרבות, לצאת לקרב תוך נכונות להקרבה עצמית כי "לסבול אין כוח עוד", ולכן "אשרי האיש לא מת לשוא" כי "אם אמות, לדרור אמות". את השיר הלחין אברהם צבי אידלסון ועד מהרה מצא את דרכו לבית"ר ונכלל בחוברת "שירי בית"ר" שראתה אור בהוצאת מחלקת בית"ר הצעירה של ברית תרומפלדור בארץ-ישראל, משנת תרצ"ה (1935). בחוברת זו מופיעה גירסה מעט שונה של השיר והיא מובאת להלן. תוכנו של השיר תאם את האידיאולוגיה התנועתית והוא הושר בכל קנני בית"ר, כמו השיר "בריונים":

לטשה, לטשה, צרי לי,  
 לטשה את להרב לי!  
 כל עוד אתי חרב זאת –  
 דרור לי, דרור לעם!  
 לטשה צרי! בחמת-עז  
 שלח הנצים, שרק זרעו:  
 דם!

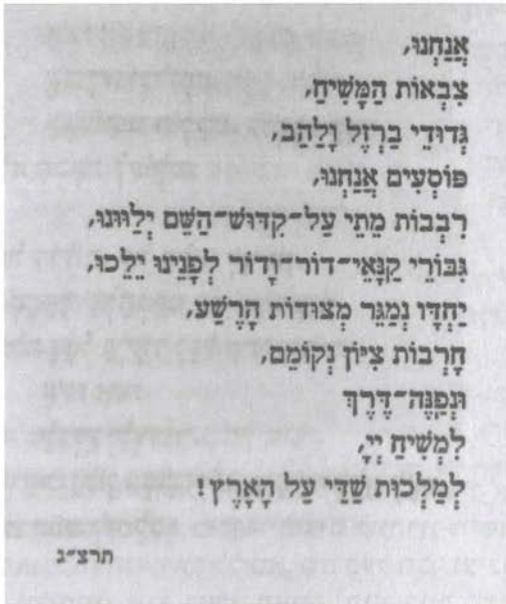


המרד הערבי הגדול בארץ-ישראל, אשר החל בשנת תרצ"ו, 1936, ונמשך שלוש שנים, גבה מחיר כבד של למעלה מ-400 יהודים שנהרגו ויישובים קטנים שפונו ואף נחרבו. הדי המאורעות הגיעו עד לליטא, שם פעל חבר נציבות בית"ר, המשורר יחזקאל פולרביץ' (ולימים: אבי שב"י מאור). הוא כתב שירים רבים ופירסם מאמרים בחוברות שונות שהופקו על-ידי התנועה. פולרביץ' כתב מחזה בשם "על המשמר", בו הציג את אוירת ימי המאורעות בארץ-ישראל והביא לידי ביטוי את תחושותיהם של העומדים על המשמר בארץ. עלילת המחזה נסבה סביב ליל שמירה, רווי מתח, באחת ממושבות הארץ. במחזה שובצו שירים להפגנת תודעת הגבורה של הנוער העברי, הדור הצעיר היודע ללחום לחירותו. אחד השירים היה שירו של יעקב כהן: "לטשה, לטשה, צרי שלי". הייתה זו תקופה סוערת בבית"ר בה התקיימו דיונים בנושא האידיאולוגיה הבית"רית ואופן הגשמתה. ניתן להאזין לשיר באתר זמרשת בקולו המרגש של כותב הלחן, אברהם צבי אידלסון.

### המנון "ברית החשמונאים"

יעקב כהן, שהחל את פעילותו הציונית כבר בשנת 1897, בהיותו בן 16, יצטרף לימים לציונות הרוויזיוניסטית, יגשים בגופו את אמונתו ובשנת 1934 יעלה לארץ-ישראל. באותה שנה, אחדים משיריו כבר נישאו בפי רבים וכן הושרו

בארגונים ציוניים שונים, שפעלו באותם ימים בארץ ובאירועים ציבוריים. שיר נוסף שלו זכה אף הוא לפופולאריות רבה בבית"ר – לימים, המנונם של חברי "ברית החשמונאים". זהו "שיר הצבאות". הוא מובא כאן מתוך האסופה "משירי החלוצים", איננו מופיע במהדורת "אוסישקין" משנת תרצ"ד והועתק מעמ' קכו, ממהדורת "דביר":



"שיר הצבאות" היה המנונם של חברי "ברית החשמונאים", או בשמה הרשמי "ברית הנוער חשמונאים". היו אלה צעירים דתיים, חברי "אחדות ישראל", בפולין – התנועה הז'בוטינסקאית הדתית. "ברית החשמונאים" הייתה למעשה מעין מסגרת של בית"ר לדתיים. ראשית פעילותה של תנועה זו הייתה בפולין באמצע שנות השלושים. הם ראו ברב צבי הירש קלישר (1874-1975), כאחד מאבותיהם הרוחניים. הרב קלישר היה בעל השכלה רחבה בתחומים רבים והיה ממבשרי הציונות ונודע בשל תמיכתו הבלתי מתפשרת ברעיון העלייה לארץ ישראל וחידוש ההתיישבות בה.

ביום כ"א בניסן תרצ"ז (2 באפריל 1937) נערכה אסיפת הייסוד של "ברית החשמונאים" בירושלים, ופעילותה נשאה אופי צבאי. בראשה עמדה מיפקדה, אותה מינתה ועדת הנוער של הצ"ח בראשותו של ברוך דובדבני, מי שלימים

יהיה הרוח החיה שעמדה מאחורי סיפור עלייתם של יהודי לוב לארץ-ישראל. על פעילותו זו של דובדבני הרחיב כותב המאמר בספר "מן המצר", (ניסים וגרשון סתיו, 'מן המצר', הוצאת המרכז העולמי של יהודים יוצאי לוב, אור יהודה 2015), המספר על הקורות את יהודי לוב במלחמת העולם השנייה. דובדבני אף ערך את ביטאון התנועה "החשמונאים". ל"ברית החשמונאים" הייתה תלבושת בצבע כחול-כהה וחבריה ענדו דרגות. ברכתם הייתה "לה' הישועה" וסמלם היה מורכב מלוחות הברית על רקע המנורה. ההמנון, כאמור, היה "שיר הצבאות" של יעקב כהן. חבריה פעלו תוך שיתוף פעולה מלא עם בית"ר והאצ"ל. רבים מהם מצאו דרכם לפעילות בשורות המחתרות של האצ"ל ולח"י. (לצערי, על אף חיפושים מדוקדקים, לא נמצא הלחן של השיר. נודה לכל מי שיוכל לסייע לנו בכך).

שיר אחר של המשורר יעקב כהן אף הוא זכה לפופולאריות בקנני בית"ר בארץ, היה השיר "לא נזוז", אותו הלחין היוצר פואה גרינשפון (בנוסף לשירים רבים, הלחין גרינשפון גם את "שיר תל-חי", שכתב ז'בוטינסקי. ראו על כך ב"האומה"



סמל "ברית החשמונאים"



ברוך דובדבני

גיליון 205, חורף תשע"ז). השיר נכתב ביום י"ב באייר תרפ"א והוקדש לזכרו של הסופר יוסף חיים ברנר שנרצח על-ידי המון מוסת של ערבים ולזכרם של חללי המאורעות ביפו. בשפתו הפיוטית, הביע המשורר את נחרצות העם לדבוק באדמת מולדתו, על אף ההתנגדות הערבים וניסיונותיהם להטיל אימה על היישוב היהודי המתחדש בארץ, באמצעות פרעות, התנכלויות ורצח. להלן מילות השיר כפי שפורסמו במקור בספר "שירי יעקב כהן" במהדורת "אוסישקין":

ל א נ ז ו ז . . .

לזכר י. ח. ברנר  
ושאר חללי המאורעות ביפו.

אנחנו ישלום ואתם לקרב,  
אנחנו המצטים ואתכם עם רב —  
הו דעו לכם, ודים, עוד כח אתנו  
לצמד על נפשנו וחצינו נאמנו!  
צדקנו צנו — ולא נוזו מזה  
צד-עוכם!

כל-אבן-גיא תעיד, כל-תל יתן-אות,  
כי לנו מקדם הארץ הזאת;  
כל-כוכבי שמים יספרו את-קורות  
בריתנו, כאבנו לה דורות על-דורות;  
ועתה כי שבנו — לא נוזו מזה  
צד-עוכם!

ושבע יקדש כל-נטף של-דם  
אדמה זאת לנו — וינציק העם!  
במקום נפל אחד יקומו עשרה,  
במקום העשרה — רבבה נאדרה!  
וצד-עוכם, צד-עוכם לא נוזו מזה,  
צד-עוכם!

בשעתו, השיר היה פופולארי ואומץ על ידי חברי בית"ר ותנועות נוער אחרות. תוכנו של השיר ונסיבות כתיבתו הרטיטו ליבותיהם של צעירים. חברי בית"ר חשו הזדהות מוחלטת עם תוכנו. מעניינת ההקבלה בין הבית השלישי של השיר "לא נוזו..." לבין הבית החמישי בשירו של אברהם שטרן – יאיר, מחולל לוחמי חירות ישראל (לח"י), "חיילים אלמונים", שנכתב בשנת תרצ"ב, שלוש עשרה שנים מאוחר יותר:

אם אנחנו נפל ברחובות, בבתים,  
 יקברונו בלילה בלאט;  
במקומנו יבואו אלפי אחרים  
ללחום ולכבוש עדי עד.

(ההדגשה שלי – ג.ס.)

שיר נוסף שנתחבב על הבית"רים הוא "אנו שרים ועולים". מלחין השיר נשאר עלום. גם שיר זה נכלל באסופת השירים שכתב המשורר בברן שבשוויץ, בשנת תרס"ג. תוכנו של השיר מעיד על האירועים הקשים שהיו מנת חלקם של בני עמנו, בתקופה בה נכתב (פוגרום קישינוב) – "אנו שרים ועולים! על חורבות ופגרים". אך על אף הכול, מאמין המשורר בהגשמת החזון הציוני... "ביודעים ובלא-יודעים, את הדרך נלכה...אנו עולים ושרים!"

יצירותיו הספרותיות של יעקב כהן, רוויות באמונה בחזון הציוני ובהגשמתו. כמו אצ"ג, אם כי סגנון שירתו שונה, האמין שגאולת העם תבוא בדם ובאש. עם שלא נלחם לחירותו סיכויי לשוב ולחיות בחירות מלאה במולדתו, הם אפסיים. כהן, שהיה בעל תואר ד"ר לפילוסופיה מן האוניברסיטה של ברן, התמסר לפעילות ציונית-לאומית-תרבותית. עד למלחמת העולם השנייה שקד על חיזוק מעמדה של השפה העברית וכיהן בין היתר, כיו"ר "ההסתדרות לשפה ולתרבות עברית" בברלין. הוא ערך כתבי עת עבריים כמו "העברי החדש" שהיה במה ספרותית מקבילה ל"שלוח" של אחד-העם. בשנת 1918 ערך ביחד עם הסופר ומבקר הספרות פישל (ירוחם) לחובר את "התקופה", רבעון ספרותי מקיף של הוצאת שטיבל. בשנת 1934 עלה ארצה והתגורר בתל אביב. המשיך ביתר שאת את יצירתו הספרותית וביחד עם לחובר ערך את מאספי "כנסת". שירתו יונקת ממורשת ישראל וספוגה אהבת ישראל. הרגש הלאומי שפיעם בו שזור בחרוזי שירתו שהיא רחבת היקף ומקפלת בתוכה תחומים רבים. הוא כתב שירי הגות ודמיון ופואמות דרמטיות דוגמת "הנפילה" ו"בלוז". אירועים היסטוריים ודמויות תנכיות היו מקור להשראה לכתיבתו הייחודית ("יפתח", "שלמה המלך", "הושע" ועוד). בפרקי יצירותיו בולטת אהבתו לכל הטוב והיפה שבחיים, כמו נבעו מתוך הרגש והדמיון שאפפו אותו. כהן שנא את הגלות ובשל כך לא אהב רבים "ממנהגי המסורת". כנגד זה, קנאותו לתקומה הלאומית, כפי שבאה לידי ביטוי בשירתו, הייתה בלתי מתפשרת וזיכתה אותו באהדתם של צעירי דור התקומה ובמיוחד של חברי בית"ר, אשר מתוכה צמחו "ברית הבריונים", "ברית החשמונאים", "ברית החייל", האצ"ל ולח"י.